

ბანსხვაშეშული აზრი**

ამ ნაშუადღევს, გადაწყვეტიე, განსხვავებულ აზრზე ვისაუბრო. ეს არ არის ის საკითხი, რომლის ექსპერტობისკენაც მივისწრაფვი, თუმცა, ვფიქრობ, გარკვეული ინტერესისა და მნიშვნელობის საგანია.

უპირველეს ყოვლისა, ტერმინების მცირეოდენი განმარტება: განსხვავებულ აზრებზე საუბრისას ვგულისხმობ იმ აზრებს, რომლებიც ეწინააღმდეგება სასამართლოს მოტივაციას. ზოგიერთი ისეთი აზრი, რომელიც იმავე გადანწყვეტილებამდე მიდის, სადამდეც უმრავლესობა (ე.ი. გადანწყვეტილების ძალაში დატოვება ან მისი გაუქმება და განსახილველად დაბრუნება), ტექნიკურად თანმხვედრია და არა განსხვავებული. ჩემი აზრით, ამ ორს შორის განსხვავება მცირეა, რამდენადაც ორივე მათგანი განცალკევებული აზრის მიზანშეწონილობას უკავშირდება. სამართლებრივი შეფასებები მნიშვნელოვანია უმთავრესად მასში მოცემული მოტივაციის და არა მათ მიერ გამოცხადებული შედეგების გამო; შედეგები შეიძლება გამოცხადდეს განჩინებით შეფასების გარეშე. აზრი, რომელიც ცდება მოტივაციაში, ცდება ყველაფერში, რის მიღწევასაც აზრი ისახავს მიზნად.

თ.ს. ელიოტის პიესაში – „მკვლელობა საკათედრო ტაძარში“ არის თომას ბეკეტის მიერ წარმოთქმული სტროფი, რომელშიც წმინდანი, რომელსაც ეშმაკი აცდუნებს, რომ დარჩეს კენტერბერში და წინააღმდეგობა გაუწიოს ჰენრი II-ს სახელის და მოწამეობის დიდ-

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასისტენტი, დოქტორანტი.

** თარგმნილია შემდეგი გამოცემიდან: Antonin Scalia, The Dissenting Opinion, Journal of Supreme Court History, No. 1, 1994, 33-44.

ბის მოპოვების მიზნით, უკუაგდება მას სიტყვებით – „ეს იქნებოდა უდიდესი ლალატი, სწორი საქმის კეთება არასწორი მოტივით“. ცხადია, იგივე პრინციპი ვრცელდება მოსამართლეთა აზრებზე: არასწორი მოტივაცია ყველაფრის არასწორად გაგებას ნიშნავს და იმსახურებს განსხვავებულ აზრს, თუნდაც მას თანმხვედრი ეწოდებოდეს.

თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ მოხსენების თემაში თანმხვედრ აზრსაც მოვიცავ, მე მხოლოდ ნამდვილ თანმხვედრ აზრს განვიხილავ, რაშიც ვგულისხმობ განცალკევებულ ნაწერებს, რომლებიც არ ეთანხმებიან იმ საფუძვლებს, რომლებზე დაყრდნობითაც სასამართლომ საკუთარი გადანყვეტილება მიიღო ან არ ეთანხმებიან სასამართლოს დუმილს იმ საფუძველთან დაკავშირებით, რომელსაც თანმხვედრი აზრის მქონე მოსამართლე პრინციპულად მიიჩნევს. არ ვეხები და არ ვაღიარებ განცალკევებულ თანმხვედრ აზრებს, რომლებიც დანერილია მხოლოდ იმისთვის, რომ იგივე რამ სასამართლოზე უკეთ თქვას ან კიდევ უფრო უარესი, სასამართლოს წინაშე წარმოაჩინოს თანმხვედრი აზრის მქონე მოსამართლის მიერ საკითხის გააზრების სიღრმე. ასეთ განცალკევებულ აზრებს გაუმართლებლად მივიჩნევ, მათ არსებობას კი – საერთოდ რაიმე განცალკევებული აზრის დაშვების საწინააღმდეგო ერთ-ერთ არგუმენტად.

როგორც მოგეხსენებათ, განსხვავებული და თანმხვედრი აზრები ჩვეულებრივი მოვლენაა აშშ-ის უმაღლესი სასამართლოს პრაქტიკაში. ეს ყოველთვის ასე არ ყოფილა. სასამართლოს არსებობის პირველი ათწლეულის განმავლობაში არ არსებობდა არც ერთი განსხვავებული აზრი, იმ მარტივი მიზეზით, რომ მნიშვნელოვან საქმეებში მაინც არ არსებობდა სასამართლოს შეფასება, რომ შეწინააღმდეგებოდა.

ყოველთვის, როცა უბრალოდ სარეზოლუციო გადანყვეტილებაზე მეტის საჭიროება იყო, ჩვენ მივსდევდით სამეფო სასამართლოს და საერთო სამართლის სხვა სასამართლოების ჩვეულებებს: თითოეული მოსამართლე წარმოადგენდა მის განცალკევებულ აზრს. ყველა სიხარულით არ შეხვედრია ამ სისტემაზე უარის თქმას. მის ერთ-ერთ თანმხვედრ აზრში მოსამართლე ფელიქს ფრანკფურტერი

ნუხდა, რომ „სასამართლოს საქმეთა მოცულობამ დიდი ხანია შეუძლებელი გახადა უწინდელი ჯანსაღი პრაქტიკა, რომლის მიხედვითაც მოსამართლეები ინდივიდუალურ აზრებს გამოთქვამდნენ“.¹ თუმცა პრაქტიკიდან გადახვევის მიზეზი სინამდვილეში არა საქმეთა წნეხი, არამედ უმაღლესი სასამართლოს თავმჯდომარის, ჯონ მარშალის მტკიცე ხასიათი იყო. მან ჩამოაყალიბა ის სისტემა, რომელსაც ამჟამად ვიყენებთ და რომლის მიხედვითაც, ერთ-ერთი მოსამართლე აცხადებს შეფასებას „სასამართლოსთვის“.² ეს არის თავისებური სისტემა, რომელიც ყველა მოსამართლის განცალკევებული აზრის ინგლისურ და სასამართლოსთვის ერთიანი, ხელმოუწერელი აზრების კონტინენტურ პრაქტიკას შორის დგას. „სასამართლოსთვის“ დანერგილი ხელმოწერილი შეფასებისგან განსხვავებული აზრები თავდაპირველად ძალიან იშვიათი იყო – მხოლოდ ერთი ერთწინადადებიანი თანმხვედრი აზრი მარშალის უმაღლესი სასამართლოს თავმჯდომარეობიდან პირველი ოთხი წლის განმავლობაში³ და ძალიან ცოტა მისი უფლებამოსილების მთელი ვადის ფარგლებში.

მარშალის დროს დამკვიდრებულმა ახალმა სისტემამ განარისხა თომას ჯეფერსონი. 1811 წლიდან ჯეფერსონისა და მისი მემკვიდრისა და პოლიტიკური მოკავშირის, მედისონის მიერ გამწესებულებმა სასამართლოში უმრავლესობა შეადგინეს. მიუხედავად ამისა, სასამართლო განაგრძობდა მარშალის მიერ დადგენილი ერთსულოვანი, პროფედერალისტური შეფასებების გამოცემას, თითქოს არაფერი შეცვლილა და კონტროლი კვლავ ფედერალისტებს ჰქონდათ. 1820 წლის წერილში თომას ჯეფერსონი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა, რომ შეფასებები იყო „განხილული საიდუმლო თათბირზე, შესაძლოა ერთის უმრავლესობით, მიღებული ვითომდა ერთხმად, და სასამართლოს ზარმაცი ან მხდელი წევრების უსიტყვო თანხმობით, სასამართლოს ცბიერი თავმჯდომარის მიერ, რომელიც კანონს

¹ Graves v. New York, 306 U.S. 466, 487 (1939) (Frankfurter, J., concurring).

² იხ. ZoBell, "Division of Opinion in the Supreme Court: A History of Judicial Disintegration," 44 Cornell L. Q. 186, 192-195 (1959).

³ იხ. Morgan, "The Origin of Supreme Court Dissent," 10 Hm & Mary Quarterly 353, 355 n.6 (1953).

საკუთარი მსჯელობით თავისი შეხედულებისამებრ ამახინჯებს“.4 1822 წელს მან ბოლოს და ბოლოს უშუალოდ მისწერა მოსამართლე უილიამ ჯონსონს, რომელიც სასამართლოში 1804 წელს ჰყავდა დანიშნული და ინდივიდუალური აზრების ინგლისური პრაქტიკისთვის დაბრუნებისკენ მოუწოდა.

მოსამართლეები, რომლებიც უვადოდ იკავებენ თანამდებობას, მხოლოდ ორ პასუხისმგებლობას ექვემდებარებიან: 1. იმპიჩმენტს. 2. პირად რეპუტაციას. თუმცა ეს [ერთსულოვანი შეფასების] პრაქტიკა მთლიანად უხსნის მათ ორივე პასუხისმგებლობას. არავინ იცის, რომელმა წევრმა რა აზრი გამოთქვა ამა თუ იმ საკმეზე, ისიც კი, რომ აზრის წარმომდგენი საკუთარ თავთანაა თანმხვედრი. ამიტომ, რამდენადაც არ უნდა ექვემდებარებოდეს აზრი იმპიჩმენტს, ვინაიდან ის საიდუმლოდაა შედგენილი, ამას ვერავის დაუმტკიცებ. რაც შეეხება მეორე გარანტიას, პირად რეპუტაციას, ის მთლიანადაა დაცული. პრაქტიკა, ცხადია, მოსახერხებელია ზარმაცი, მორჩილი და არაკომპეტენტურისთვის. ეს მათ აზრის მეთოდურად შემუშავების და საერთოდ, მისი ჩამოყალიბებისგანაც კი იცავს. ეს თანმიმდევრული აზრები აჩვენებს, ყველა მოსამართლემ გასწია თუ არა შრომა საქმის გააზრების, მისი დეტალური შესწავლის და საკუთარი აზრის ჩამოყალიბებისთვის, ამ ტვირთის სხვისთვის დაკისრების ნაცვლად.5

მოსამართლე ჯონსონის პასუხი მიუთითებდა, რომ ჯეფერსონი შესაძლოა მთლად არ ცდებოდა. თუმცაღა მარშალის გაერთიანებულ სასამართლოს ზოგიერთი მარშალის დიდებული პოლიტიკური უნარებით ხსნიდა, ჯონსონი მას უფრო მეტად მარშალის კოლეგების სამოსამართლო უნარების უქონლობას მიაწერდა. „კუშინგი“,

⁴ Jefferson to Thomas Ritchie, December 25, 1829, Andrew A. Lipscomb and Albert E. Bergh, eds., *The Writings of Thomas Jefferson* (1903), v. 15, 298.

⁵ იხ. Morgan, "The Origins of Supreme Court Dissent," 10 *William and Mary Quarterly* 353, 355-56 (1953).

ის წერდა ჯეფერსონს, „იყო არაკომპეტენტური, ჩეიზს არ შეეძლო ფიქრი ან წერა, პატერსონი ზარმაცი იყო და სიამოვნებით ამბობდა უარს სირთულეებზე, ხოლო დანარჩენი ორი (მარშალი და ვაშინგტონი), როგორც წესი, ერთ მოსამართლედ განიხილება.“⁶

ყველა შემთხვევაში, მარშალის დროიდან, განცალკევებული აზრები სტაბილურად ხშირი გახდა. ერთმა მკვლევარმა გამოთვალა, რომ 1928 წლამდე განსხვავებული და თანმხვედრი აზრები წარდგენილი იყო უმაღლესი სასამართლოს საქმეთა საერთო რაოდენობის მხოლოდ თხუთმეტ პროცენტზე⁷. 1930 წლიდან 1957 წლამდე პერიოდში განსხვავებული აზრი წარდგენილი იყო მხოლოდ უმაღლესი სასამართლოს საქმეთა სრული რაოდენობის დაახლოებით ორმოცდამეორე პროცენტზე⁸. ბოლო სესიის განმავლობაში, განსხვავებული ან განცალკევებული თანმხვედრი აზრი წარდგენილ იქნა საქმეთა სრული რაოდენობის სამოცდათერთმეტ პროცენტზე.

განცალკევებული აზრების დადებითი და უარყოფითი მხარეების შეფასებისას გასათვალისწინებელია მათი შედეგები როგორც სასამართლოს შიგნით, ისე მის გარეთ. ჯერ ამ უკანასკნელზე ვიმსჯელებ. განცალკევებული განსხვავებული ან თანმხვედრი აზრის უპირველესი და უდავო გარეგანი შედეგი არის ერთიანობისა და სოლიდარობის წარმოდგენის მსხვერვა. დასაწყისიდან დღემდე ეს ბევრ უდიდეს ამერიკელ მოსამართლეს მიუჩნევია განცალკევებული აზრების საწინააღმდეგო არსებითად გადამწყვეტ არგუმენტად. იმდენად მაღალ მნიშვნელობას ანიჭებდა თავმჯდომარე მარშალი ერთიანობის იერსახეს, რომ მისი კოლეგის, მოსამართლე უილიამ ჯონსონის თქმით, ის არა მხოლოდ დაეთანხმა საკუთარი ხედვის საწინააღმდეგო აზრებს, არამედ რამდენიმე გამოაცხადა კიდევ⁹. მხო-

⁶ Johnson to Jefferson, December 10, 1822, from Jefferson Papers, Library of Congress, quoted in Donald G. Morgan, "Mr. Justice William Johnson and the Constitution," 57 Harv. L. Rev. 328, 334 n.23 (1944).

⁷ ZoBell, ზემოთ, შენიშვნა 2, 196 n. 58.

⁸ იხ. იქვე, 205.

⁹ იხ. Morgan, "Mr. Justice William Johnson and the Constitution," 57 Harv. L. Rev. 328, 332 (1994).

ლოდ კარიერის დასასრულს, როდესაც მისი ძალისხმევა – ჩაეხშო განსხვავებული აზრები, აშკარად უშედეგო აღმოჩნდა, მისცა თავს განსხვავებული აზრის უფლება: მთლიანობაში მხოლოდ ცხრა განსხვავებული აზრი ოცდაათთხმეტი წლის განმავლობაში¹⁰. უფრო მცირე ხნის წინ, ისეთმა სასამართლო პერსონამ, როგორც მოსამართლე ლერნდ ჰენდია, გაგვაფრთხილა, რომ განსხვავებული აზრი „შლის მონოლითური სოლიდარობის წარმოდგენას, რომელსაც მოსამართლეთა ავტორიტეტი ასე არსებითად ეყრდნობა“¹¹.

არა მგონია, ამას ვეთანხმებოდე. ჩემი აზრით, დემოკრატიულ საზოგადოებაში მოსამართლეთა ავტორიტეტი, როგორც საკანონმდებლო ორგანოს ავტორიტეტი ან აღმასრულებელი ხელისუფლების თანამდებობის პირის ავტორიტეტი, საკმაოდ მარტივად, ხალხისგან ძალაუფლების მინიჭებაზეა დამოკიდებული. თუ ძალაუფლების მინიჭების პირობა ის არის, რომ უმრავლესობის ხმას უნდა ჰქონდეს უპირატესობა, მაშინ ეს არის მთელი ის ავტორიტეტი, რაც სასამართლოს არანაკლებ მოეთხოვება, ვიდრე საკანონმდებლო ორგანოს ან მრავალშემადგენლობიან აღმასრულებელ ხელისუფლებას. ასე რომ, შეიძლება ხალხი უფრო მეტად ემხრობოდეს სასამართლოს ერთსულოვანი შეფასების უაპელაციოდ მიღებას, ისევე, როგორც მზად იქნებოდა ნებაყოფლობით დათანხმებოდა თავისი საკანონმდებლო ორგანოს მიერ ერთხმად გადაწყვეტილ მტკივნეულ კურსს. თუმცა იმის თქმა, რომ სასამართლოს ავტორიტეტი დამოკიდებულია ასეთ ერთსულოვნებაზე, ჩემი აზრით, გადაჭარბებულია. სინამდვილეში, არგუმენტად შეიძლება ითქვას, რომ ხელოვნური ერთსულოვნება – განსხვავებული აზრის ჩახშობა – ჭეშმარიტ ერთსულოვნებას ართმევს იმ დიდ ძალას, რაც მას შეიძლება ჰქონდეს მაშინ, როცა ეს ძალა ყველაზე მეტადაა საჭირო. უმაღლესი სასამართლოს ცნობები მოიცავს ისტორიას თავმჯდომარე უორენის გმირული და საბოლოოდ, წარმატებული ძალისხმევის შესახებ, მიელწია ერთსულოვანი სასამართლოსთვის ეპოქალურ გადანწყვეტილებაზე

¹⁰ იხ. ZoBell, ზემოთ, შენიშვნა 2, 196.

¹¹ L. Hand, The Bill of Rights 72 (1958).

საქმეში – „ბრაუნი განათლების საბჭოს წინააღმდეგ“. ¹² მე, რა თქმა უნდა, ვეთანხმები, რომ ერთსულოვნებამ ხელი შეუწყო საზოგადოების უფრო დიდ მიმდებლობას, მაგრამ ექნებოდა მას ასეთი შედეგი, თუ უმაღლესი სასამართლოს ყველა გადაწყვეტილება, თუნდაც მიღებული ხუთი ხმით ოთხის წინააღმდეგ, გამოცხადდებოდა როგორც ერთსულოვანი? რასაკვირველია, არა.

იქნებ ყველაფერი სხვაგვარადაა, როდესაც ახლად ჩამოყალიბებული სასამართლო ახლა იწყებს საქმიანობას ან იქნებ ისინი განსხვავებული ყოფილიყო, თუნდაც კარგად ჩამოყალიბებული სასამართლოს, უფრო მარტივ, ნაკლებად გართულებულ, ნაკლებად ბიუროკრატიულ დროს. თუმცა ეჭვი არ მეპარება, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების უმაღლესი სასამართლოს განვითარების ამჟამინდელ საფეხურსა და ახლანდელ ეპოქაში, გამოცხადებული განსხვავებული აზრები მის პრესტიჟს უფრო მეტად ზრდის, ვიდრე ამცირებს. თითქმის ნახევარი საუკუნის წინ, როდესაც აღმასრულებელი და საკანონმდებლო შტოების საშტატო პერსონალის რაოდენობა დღეს არსებულზე მნიშვნელოვნად ნაკლებიც კი იყო, მოსამართლე ბრენდაისმა ჩამოაყალიბა მისი ხშირად ციტირებული დაკვირვება, რომლის თანახმად, უმაღლესი სასამართლოს მოსამართლეების მიერ ხალხის ასეთი დიდი პატივისცემით სარგებლობის მიზეზი ის არის, რომ „[ჩვენ], ფაქტობრივად, ერთადერთი ადამიანები ვართ ვაშინგტონში, ვინც [ჩვენს] საკუთარ საქმეს ვაკეთებთ“. ¹³ ამას ცხადყოფს განსხვავებული აზრები. ერთსულოვანი ინსტიტუციური შეფასებებისგან განსხვავებით, ხელმოწერილი უმრავლესობის შეფასება, რომელსაც ეწინააღმდეგება ერთი ან მეტი ხელმოწერილი განსხვავებული აზრი, ნათელს ხდის, რომ ეს გადაწყვეტილებები დამოუკიდებელი და მოაზროვნე გონების პროდუქტია, რომლებიც ცდილობენ ერთმანეთის დარწმუნებას და მარტივად არ „თანხმდებიან“ გარკვეული მოჩვენებითი „ინსტიტუციური კეთილდღეობის“ გამო.

¹² 347 U.S. 483 (1954). See B. Schwartz, *Super Chief* 82-101 (1983).

¹³ C. Wyzanski, *Whereas-A Judge's Premises; Essays in Judgment, Ethics & the Law* 61 (1965).

ვფიქრობ, რომ განსხვავებული აზრი სასამართლოს პრესტიჟს უფრო ამაღლებს, ვიდრე ამცირებს კიდეც ერთი მიზეზით. როდესაც ისტორია ცხადყოფს, რომ სასამართლოს ერთ-ერთი გადანწყვეტილება მართლაც საშინელი შეცდომა იყო, ნუგეშის მომცემი და სასამართლოს პატივისცემისთვის ხელშემწყობია უკან გახედვა და იმის გაანალიზება, რომ სულ მცირე რამდენიმე მოსამართლემ მაინც აშკარად დაინახა საშიშროება და გამოთქვა, ხშირად მკაფიოდ, თავისი დამოკიდებულება. ვფიქრობ, მაგალითად, მოსამართლე ჰარლანის (წინამორბედი მოსამართლე ჰარლანის) წინასწარმეტყველურ განსხვავებულ აზრზე საქმეში – „პლესი ფერგიუსონის წინააღმდეგ“, ¹⁴ რომელიც ნახევარი საუკუნის შემდეგ არსებითად გაუქმდა საქმით „ბრაუნი განათლების საბჭოს წინააღმდეგ“. ¹⁵ საქმეზე სასამართლოს დადგენილი ჰქონდა, რომ ლუიზიანას შტატს შეეძლო მოეთხოვა რკინიგზა თეთრკანიანთა და შავკანიანთა ცალკე ვაგონებით გადასაცემად. ჰარლანი წერდა:

ყველა მოქალაქისთვის საერთო სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებით, ვფიქრობ, შეერთებული შტატების კონსტიტუცია არ რთავს ნებას ხელისუფლების არცერთ ორგანოს, იცოდეს იმ ადამიანების რასა, რომლებსაც აქვთ უფლება, დაცული იყვნენ ასეთი უფლებებით სარგებლობისას.

...კონსტიტუციის გათვალისწინებით, სამართლებრივი პერსპექტივიდან, ამ ქვეყანაში არ არსებობს მოქალაქეთა უმაღლესი, გაბატონებული, მმართველი ფენა. აქ არ არის კასტა. ჩვენი კონსტიტუცია ფერებს ვერ განარჩევს... სამოქალაქო უფლებებთან მიმართებით ყველა მოქალაქე სამართლის წინაშე თანასწორია. სუსტი ყველაზე ძლიერის თანასწორია. სამართალი ადამიანს განიხილავს ადამიანად და არ ითვალისწინებს მის მდგომარეობას ან მის ფერს, როდესაც საქმე ქვეყნის უზენაესი კანონით გარანტირებულ მის სამოქალაქო უფლებებს ეხება.

¹⁴ 163 U.S. 537 (1896).

¹⁵ Brown, 347 U.S. 494-95.

...ორი რასის ბედი ამ ქვეყანაში ერთმანეთთან განუყოფლადა დაკავშირებული და ორივეს ინტერესები მოითხოვს, რომ საერთო ხელისუფლებამ არ დაუშვას რასობრივი სიძულვილის მარცვლის დათესვა კანონის ნებართვით.¹⁶

ან მოსამართლე ჯექსონის განსხვავებული აზრი საქმეზე – „*კორმაცუ ამერიკის შეერთებული შტატების წინააღმდეგ*“¹⁷ – 1944 წლის საქმე, რომელშიც სასამართლომ ძალაში დატოვა სამხედრო ბრძანება იაპონელი ამერიკელების დასავლეთ სანაპიროზე ინტერნირების შესახებ. ის აცხადებდა:

სამხედრო ბრძანება, თუნდაც არაკონსტიტუციური, არ გრძელდება საომარ საგანგებო მდგომარეობაზე დიდხანს... მაგრამ როგორც კი სასამართლოს შეფასება განმარტავს კონსტიტუციას, რათა აჩვენოს, რომ კონსტიტუცია უშვებს ასეთ ბრძანებას, სასამართლო სისხლის სამართლის პროცესში რასობრივი დისკრიმინაციის პრინციპს და ამერიკელი მოქალაქეების გადასახლებას სამუდამოდ დააკანონებს. ეს პრინციპი შემდგომ პრაქტიკულად დატენილი იარაღივით გამზადებული დარჩება ნებისმიერი ხელისუფლების ხელში, რომელსაც შეუძლია გადაუდებელი აუცილებლობის სარწმუნო საბაბი წამოაყენოს. ...ყველამ, ვინც სასამართლოს საქმიანობას აკვირდება, კარგად იცის ის, რაც მოსამართლე კარდოზომ დაახასიათა „პრინციპის მიდრეკილებად, განივრცოს მისი ლოგიკის ზღვრამდე“. სამხედრო მეთაურმა შეიძლება გადააბიჯოს კონსტიტუციურობის საზღვრებს და ეს არის შემთხვევა, მაგრამ თუ განვიხილავთ და გავამართლებთ, ეს მომხდარი შემთხვევა გადაიქცევა კონსტიტუციის დოქტრინად. მას იქ გენერაციული ძალა აქვს და ყველაფერი, რასაც ის ქმნის, მისი გამოხატულება იქნება.¹⁸

¹⁶ Plessy, 163 U.S. at 554, 559, 560.

¹⁷ 323 U.S. 214 (1944).

¹⁸ იქვე, 246 (Jackson. J., dissenting).

თანმხვედრი ან განსხვავებული აზრის მეორე გარე ეფექტი არის ის, რომ მას შეუძლია ხელი შეუწყოს კანონის შეცვლას. ეს ეფექტი ყველაზე ხშირად შუალედური სააპელაციო სასამართლოების გადანყვებილებებში გვხვდება. როდესაც ჩვენი ერთ-ერთი საოლქო სასამართლოს მოსამართლე არ ეთანხმება მისი კოლეგების აზრს, ის ანიშნებს დანარჩენი თორმეტი ოლქის სააპელაციო სასამართლოებს (რომლებიც არ არიან შეზღუდულნი ამ შეფასების *stare decisis* ეფექტით), რომ მათ იმავე სამართლებრივ წესს მარტივად არ უნდა დაუჭირონ მხარი. თუ ეს ასე არ მოხდა, რა თქმა უნდა, თუ მათ დაარწმუნებს მის განსხვავებულ აზრში ჩამოყალიბებული მსჯელობა, რომელსაც ადვოკატი თავს მოახვევს ზოგიერთ შემდგომ საქმეში, სხვადასხვა ოლქს შორის შეიქმნება „კონფლიქტი“, რაც საბოლოოდ გადაჭრას მოითხოვს უმაღლესი სასამართლოს მიერ საქმის გამოთხოვის თაობაზე შუამდგომლობის დაკმაყოფილებით. სააპელაციო სასამართლოს დონეზე განსხვავებული აზრი ასევე გამაფრთხილებელი ნიშანია უმაღლესი სასამართლოსთვის: ნაგებულ მხარეს, რომელიც საქმის გადახედვას ითხოვს, განსხვავებული აზრი შეუძლია მიუთითოს იმის მტკიცებულებად, რომ ეს არის რთული სამართლებრივი საკითხი და იმსახურებს სასამართლოს ყურადღებას.

მეორე მხრივ, უმაღლესი სასამართლოს ეტაპზე, განსხვავებული აზრი იშვიათად უწყობს ხელს კანონის შეცვლას. განსხვავებული აზრების ავტორთაგან ყველაზე წარმატებულ ოლივერ უენდელ ჰოლმსსაც კი, რომელმაც „დიდებული მონინალმდეგის“ მეტსახელი მიიღო, საბოლოოდ ჯამში, განსხვავებული აზრების ათ პროცენტზე ნაკლები ჰქონდა დამტკიცებული გადანყვებილების შემდგომი გაუქმებით. განსხვავებული აზრების ავტორთა უმრავლესობა მასზე გაცილებით ნაკლებ წარმატებულია. განცალკევებულ თანმხვედრ აზრს კიდევ უფრო იშვიათად აქვს გავლენა მომავალი კანონის ფორმირებაზე – იშვიათად, მაგრამ არა არასოდეს. რაც ამნამს მახსენდება, არის მოსამართლე ჰარლანის (მეორე მოსამართლე ჰარლანის) განცალკევებული თანმხვედრი აზრი საქმეში – „კაცი

შეერთებული შტატების წინააღმდეგ“,¹⁹ რომლითაც დადგინდა, რომ „დაუსაბუთებელი ჩხრეკისა და ამოღებისგან“ კონსტიტუციური დაცვა პოლიციას საჯარო სატელეფონო ჯიხურიდან განხორციელებული სატელეფონო საუბრის მიყურადებას უკრძალავდა. ჰარლანი მიუერთდა სასამართლოს გადაწყვეტილებას, თუმცა მან ცალკეც დაწერა, რათა ეთქვა:

მე ეს წესი, რომელიც წინა გადაწყვეტილებების შედეგად გაჩნდა, ასე მესმის, რომ არსებობს ორმაგი მოთხოვნა (დაუსაბუთებელი ჩხრეკისა და ამოღების შესახებ ნორმის გამო-საყენებლად): პირველი, რომ პირს გამოვლენილი ჰქონდეს კონფიდენციალურობის რეალური (სუბიექტური) მოლოდინი და მეორე, რომ მოლოდინი იყოს ის, რის „დასაბუთებულად“ აღიარებისთვისაც საზოგადოება მზადაა.²⁰

„კაცის“ საქმეზე ეს ფორმულირება სასამართლოს შეფასებაზე უფრო ხშირად არის შემდგომ საქმეებში ციტირებული. ის მეოთხე შესწორების დაცვის კლასიკური (თუ ერთგვარად ცირკულარული) მოტივაცია გახდა.

განსხვავებული აზრი, რომელიც, სავარაუდოდ, დაჯილდოვდება შემდგომი დადასტურებით, ცხადია, ის განსხვავებული აზრია, რომელსაც სამი სხვა მოსამართლე უერთდება, ისე, რომ გადაწყვეტილება მიღებულია მხოლოდ 5-4 ხმების თანაფარდობით. ასეთი ტიპის განსხვავებული აზრი, სულ მცირე საკონსტიტუციო დავებში (რომლებშიც, ჩვენი სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, *stare decisis* ნაკლები სიზუსტით არის დაცული)²¹ ადვოკატს გამბედაობას ჰმატებს, რომ შემდგომ საქმეებზე ხელახლა სცადოს და მტკიცედ მოითხოვოს გადაწყვეტილების გაუქმება, რაც თუმცაღა იშვიათად, მაგრამ მაინც ხდება.²² ამ დაკვირვებას მივყავარ განსხვავებული

¹⁹ 389 U.S. 347 (1967).

²⁰ იქვე, 361 (Harlan, J., concurring).

²¹ იხ. *Payne v. Tennessee*, 111 S. Ct. 2597, 2610 (1991).

²² იხ. მაგ. *United States v. Dixon*, 113 S. Ct. 2849 (1993) (overruling *Grady v. Corbin*, 495 U.S. 508 (1990) (decided 5-4)); *Payne*, 111 S.Ct., at 2611 (overruling

აზრის ბოლო გარეგანი ეფექტისკენ, რაც სასამართლოს კოლექტიური აზრის თაობაზე ზოგადად საზოგადოების და განსაკუთრებით, ადვოკატების ინფორმირებაა.

მოდი, კონკრეტულ მაგალითს მოვიყვან: ორი სესიის წინ სასამართლომ საქმეში – „ლი ვაისმანის წინააღმდეგ“ დაადგინა,²³ რომ პირველი შესწორების დაწესების დათქმა საჯარო თანამდებობის პირებს საჯარო სკოლის გამოსაშვები ცერემონიების ფარგლებში არადენომინაციური ლოცვის აღვლენას უკრძალავს. გადანყევტილება სასამართლოს ინსტიტუციური შეფასებით რომ ყოფილიყო გამოტანილი, ის სამართლებრივი დანაწესი იქნებოდა ისეთივე ნათელი, ისეთივე უდავო და ისეთივე სტაბილური, როგორიც პრინციპი, რომ დენომინაციური ლოცვები არ შეიძლება იყოს სასკოლო პროცესის სავალდებულო ნაწილი. თუმცა, რეალურად, შეფასება მიღებული იყო 5-4 თანაფარდობით. ყველასთვის ცხადია, რომ გადანყევტილება დაწესების დათქმის აკრძალვის ზღვართან იყო, რომ ის ბევრად ველარ განივრცობა და შეიძლება ერთ დღეს გაუქმდეს კიდეც.

ან სხვა მაგალითი რომ ავიღოთ, რომელიც ეხება პირველი შესწორების დათქმას თავისუფალი აღმსარებლობის შესახებ: ოთხი სესიის წინ, საქმეში – „დასაქმების სამსახური სმიტის წინააღმდეგ“,²⁴ სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს არ ქმნის საფუძველს ქცევის მარეგულირებელი ზოგადად გამოსაყენებელი კანონებიდან გამონაკლისისთვის, ასე რომ, პირს არ ჰქონდა აკრძალული ფსიქოტროპული პრეპარატის (პეიოტის) რელიგიურ რიტუალებში გამოყენების მოთხოვნის უფლება. აქაც საკითხზე გადანყევტილება მიღებულ იქნა 5-4 თანაფარდობით, რაც ყველასთვის (და განსაკუთრებით, მომავალი მხარეებისთვის) ცხადს ხდიდა, რომ ეს არის ჩვენი სასამართლო პრაქტიკის სადავო და შესაძლოა, ცვალებადი ნაწილი.

Booth v. Maryland, 482 U.S. 496 (1987) (decided 5-4), and South Carolina v. Gathers, 490 U.S. 805 (1989) (decided 5-4)); Garcia v. San Antonio Metro. Transit Authority, 469 U.S. 528 (1985) (overruling National League of Cities v. Usery, 426 U.S. 833 (1976) (decided 5-4)).

²³ 112 S.Ct. 2649 (1992).

²⁴ 494 U.S. 872 (1990).

ვეცადე, მიუკერძოებელი ვყოფილიყავი არჩეულ მაგალითებში: პირველ საქმეში განსხვავებული აზრი დავწერე, მეორეზე კი – შეფასება სასამართლოსთვის. როგორც პირველ, ასევე მეორე საქმეში, ვფიქრობ, სასამართლოს გადაწყვეტილების სიმყიფის ნათლად წარმოჩენა სასარგებლო იყო და არა საზიანო. სხვათაშორის, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენი სასამართლოს ყველა გადაწყვეტილება, რომელიც 5:4 თანაფარდობით არის მიღებული, სამომავლოდ გაუქმების კანდიდატია. საქმეებში, რომლებიც არა კონსტიტუციას, არამედ კანონს ეხება, თითქმის ცალსახაა, რომ საკითხს არ დავუბრუნდებით, მიუხედავად იმისა, თუ ხმათა რამდენად მცირე სხვაობითაა მიღებული. თუმცა იქაც კი ხმებს შორის მცირე სხვაობის გამხელა სასარგებლო ინფორმაციას აწვდის იურიდიულ საზოგადოებას, რომ განსახილველი სამართლებრივი პრინციპის ლოგიკამ მიაღწია მის უკიდურეს ზღვარს და მარტივად აღარ განივრცობა.

წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, კანონი, რომელიც დამატებით ხუთწლიან სასჯელს ადგენს ძალადობრივი დანაშაულისთვის მეორედ გასამართლებისთვის. თუ სასამართლომ მხოლოდ 5-4 ხმათა თანაფარდობით დაადგინა, რომ კანონის განმარტების ფარგლებში, ცეცხლსასროლი იარაღის მუქარით (თუმცა, გასროლის გარეშე) ჩადენილი ყაჩაღობა „ძალადობრივი დანაშაულია“, მოსალოდნელი არაა, დაადგინოს, რომ მოტყუებით გატაცება, რომელსაც უკანონო პატიმრობა მოჰყვა, ანალოგიურად კვალიფიცირდება. ამ ინფორმაციის ფლობა სასარგებლოა პროკურორებისა და ქვემდგომი სასამართლოების მოსამართლეთათვის.

ამ საკითხის გადაჭარბება არ იქნებოდა სწორი. განსხვავებულმა და თანმხვედრმა აზრებმა ხანდახან შეიძლება ბუნდოვანება უფრო შექმნან, ვიდრე სიცხადე. მოსამართლე ჯექსონმა ეს მკაფიოდ გამოთქვა თავის ერთ-ერთ ნარკვევში:

განსხვავებული აზრების ბევრი დაუფიქრებელი ქება-დიდება მიდის. როგორც ამბობენ, ისინი საკითხებს განმარტავენ. ხშირად ისინი აბსოლუტურად საპირისპიროს აკეთებენ. განსხვავებული აზრის ავტორის მეთოდი ხშირად სასამართლოს

გადაწყვეტილების უმრავლესობის აზრის მიღმა გაფართოება და ამავე დროს, უკიდურესად გაკრიტიკებაა. ამგვარად, მსგავსი საქმის მქონე საბრალო ადვოკატმა არ იცის, უმრავლესობის აზრი იმას გულისხმობდა, რასაც თავად ამბობდა, თუ იმას, რასაც უმცირესობა ამბობდა.²⁵

თუმცა სასამართლოს შეფასების დამწერ მოსამართლეს ყოველთვის აქვს განსხვავებული აზრის არასწორი განმარტებების უარყოფის და გადაწყვეტილების ზუსტი ფარგლების განმარტების შესაძლებლობა. ეს ერთ-ერთი მიზეზია იმისა, თუ რატომ ვცემ პასუხს განსხვავებულ აზრს სასამართლოსთვის წერისას, მისი უგულებელყოფის სამოსამართლო მიდგომის არჩევის ნაცვლად.

რა თქმა უნდა, ერთხმად ან ხმათა მცირე სხვაობით მიღებული შეფასებების მიერ მინიშნებულ სარწმუნოებას და არასარწმუნოებას, სიმყიფეს და უტყუარობას საკმაოდ მოკლე ვადა აქვს. ისინი ძველდება, რადგან სათითაოდ იცვლებიან სადავო გადაწყვეტილების მიმღები მოსამართლეები. ეს ქმნის განცალკევებული აზრების სისტემის ერთ-ერთ არასასურველ გარეგან ეფექტს. ის წარმოშობს, ან ხელს უწყობს მაინც, მნიშვნელოვანი სამართლის ნორმების მიმართ ერთგვარი ხმების დათვლის მიდგომის არსებობას. 5-4 ხმების თანაფარდობით მიღებული საკონსტიტუციო გადაწყვეტილების შემთხვევაში, ხუთი მოსამართლიდან ერთ-ერთის შეცვლისთანავე, გამჭრიახმა ადვოკატმა უნდა იფიქროს ამ გადაწყვეტილების გაუქმებაზე. და უფრო უარესი, როდესაც განსახილველი გადაწყვეტილება მეტად საკამათო საკონსტიტუციო გადაწყვეტილებაა, ეს ფიქრი გონებაში გაუელვებს არა მხოლოდ გამჭრიახ ადვოკატს, არამედ პრეზიდენტსაც, რომელიც ახალ მოსამართლეს ნიშნავს, სენატორებს, რომლებიც მას თანამდებობაზე ამტკიცებენ და ლობისტურ ჯგუფებს, რომლებსაც ორივეზე ზეგავლენის საშუალება აქვთ. თუ განსახილველი გადაწყვეტილება საკმარისად საკამათოა

²⁵ Jackson, *The Supreme Court in the American System of Government* 18-19 (1955).

– „როუ უეიდის წინააღმდეგ“²⁶ ამის საუკეთესო თანამედროვე მაგალითია – ახალი მოსამართლის დანიშვნა ერთგვარი პლებისციტი ხდება ზოგადად კონსტიტუციის და განსაკუთრებით, უფლებათა ბილის შინაარსთან დაკავშირებით, რაც, ფაქტობრივად, უმრავლესობას ანიჭებს ძალაუფლებას, განსაზღვროს უმრავლესობის შეზღუდვისთვის შექმნილი დოკუმენტის შინაარსი. ეს ვერ მოხდებოდა ან ყოველ შემთხვევაში, ასე მარტივად ვერ მოხდებოდა, ყველა მოსამართლის ინდივიდუალური პოზიცია რომ არ ყოფილიყო ცნობილი.

ვალდარებ, არც ისეთი შეძრწუნებული ვარ განცალკევებული აზრების ამ ეფექტით, როგორც ჩემი მსმენელთა უმრავლესობა უნდა იყოს. ჩემი აზრით, ეს არის სასამართლოს ძალაუფლების დასაშვები და აუცილებელი კონტროლიც კი იმ სისტემაში, სადაც სასამართლოს გადაწყვეტილების გასაუქმებლად კონსტიტუციის შესწორების მიღება თითქმის შეუძლებელია. როგორც მოგეხსენებათ, კონსტიტუციის შესწორებები კონგრესის ორივე პალატის ხმათა ორი მესამედით ან შტატების ორი მესამედის მიერ მოთხოვნილი ეროვნული კონვენტის მიერ უნდა იყოს შემოთავაზებული, შემდეგ კი უნდა დამტკიცდეს შტატების სამი მეოთხედის საკანონმდებლო ორგანოს ან სპეციალური კონვენტის მიერ. ასეთ სისტემაში ხალხის შესაძლებლობა, დანიშვნის პროცესის გზით მიაღწიონ მათ მიერ მცდარად მიჩნეული საკონსტიტუციო გადაწყვეტილებების შესწორებას, მიზანშეწონილად არ მიმაჩნია. ჩემი აზრით, შესწორება ზომაზე მეტად გამოიყენეს ბოლო წლებში – თუმცა ამას პოპულარულ სამართლებრივ კულტურას მივანერდი, რომელიც ხალხს არწმუნებს, რომ კონსტიტუცია გულისხმობს ყველაფერს, რასაც ის უნდა გულისხმობდეს.

ამ საკამათო თემის გაგრძელების სერიოზული ცდუნების თავიდან ასაცილებლად, ნება მიბოძეთ, გადავიდე განცალკევებული აზრების ჩვენი სისტემის ბოლო, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვან „გარეგან“ ეფექტზე. მოსამართლეებისთვის უფლებამოსილების მიცემით, თუ ფაქტობრივად იძულებით, რომ მათი პერსონალურად

²⁶ 410 U.S. 113 (1973).

ხელმოწერილი უმრავლესობით, განსხვავებული და თანმხვედრი აზრებით, მკაფიო და თანმიმდევრული პოზიციები ჩამოაყალიბონ არსებული ძირითადი სამართლებრივი პრობლემების ორივე მხარესთან დაკავშირებით, სასამართლო სამართლის ინტელექტუალური განვითარების ცენტრში დატოვა. ჩვენ სისტემაში სასამართლოს უახლესი გადაწყვეტილების მართებულობასთან დაკავშირებით დისკუსიების ნახალისება და გამართვა აკადემიის წარმომადგენლებზე არაა მინდობილი. სასამართლო არ არის მხოლოდ სასამართლო გადაწყვეტილების მიმღები ცენტრალური ორგანო. ის ცენტრალური არენაა მნიშვნელოვანი სამართლებრივი დებატებისთვის. ჩვენ სამართლის სკოლებში სტუდენტებისთვის ცნობილი მეცნიერების ნაშრომების მიცემა არ არის საჭირო იმისთვის, რომ შეძლონ სამართლებრივი მეთოდის ან საკონსტიტუციო სამართლის ძირითადი სადავო საკითხების დანახვა და განსჯა. ეს სადავო საკითხები თავად უმაღლესი სასამართლოს საპირისპირო შეფასებებშია და მათი შესწავლა ამ ტექსტიდანაა შესაძლებელი. მაგალითად, რამდენად უზრუნველყოფს კონსტიტუცია ზოგად „პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობას“ ან რამდენად იცავს ის ნაგულისხმევ უფლებებს „ჯეროვანი პროცესის“ მუხლით, მოსამართლეობის კანდიდატებისთვის მათი თანამდებობაზე დამტკიცების საკითხთან დაკავშირებით გამართულ მოსმენაზე დასმული კითხვები, რომლებიც მოსმენილი გეჟნებათ, რადგან ისინი დაისმის ყველა მოსმენაზე, ყოველ შემთხვევაში, საქმის – „როუ უეიდის წინააღმდეგ“ შემდეგ. ამ შეკითხვების დადებითი მხარე ჩანს სასამართლოს რიგ შეფასებებში, მათ შორის, საქმეში – „გრისვოლდი კონექტიკუტის წინააღმდეგ“.²⁷ უარყოფითი მხარის მოსასმენად შეგიძლიათ წაიკითხოთ მოსამართლე (და პროფესორ) რობერტ ბორკის წიგნის, „ამერიკის მაცდურის“, შესაბამისი ნაწილი.²⁸ თუმცა ეს არ გჭირდებათ. ამ მხარის სასარგებლო არგუმენტებს საკმაოდ ლაკონიურად და რიგიანად გადმოცემულს ნახავთ

²⁷ 381 U.S. 479 (1965)

²⁸ R. Bork, *The Tempting of America* 95-100 (1990).

თავად გრისვოლდში, მოსამართლე ბლექის და მოსამართლე სტიუარტის განსხვავებულ აზრებში.

უმალლესი სასამართლოს განსხვავებული აზრები ცოდნას გადმოგვცემს არა მხოლოდ იმის შესახებ, თუ რა სამართლებრივი საკითხებია აქტუალური, არამედ იმაზეც, თუ რა სამართლებრივი დებატებია მარადიული. სამოსამართლო აქტივიზმი, მაგალითად, რომელიც ჩვენ ფედერალურ სისტემაში კონსტიტუციის ტექსტის ფართოდ განმარტებას ნიშნავს, დაგმოილია ჯერ მარცხნიდან, შემდგომ მარჯვნიდან, რადგან ამ ფილოსოფიის მიმდევრები საპირისპირო მხარეს გადავიდნენ. 1905 წელს, როდესაც სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო ნიუ იორკის კანონი პურის ქარხნის მუშაკთა 10-საათიანი სამუშაო დროით შეზღუდვის თაობაზე (იმ საფუძველზე, რომ ის მათ „ხელშეკრულების თავისუფლებას“ ართმევდა „ჯეროვანი სამართლებრივი პროცედურის“ გარეშე, რასაც მეთოთხმეტე შესწორება მოითხოვს), მოსამართლე ჰოლმსმა გააპროტესტა, რომ „მეთოთხმეტე შესწორება არ ადგენდა ბატონი ჰერბერტ სპენსერის სოციალურ სტატიკას“.²⁹ სხვა განსხვავებულ აზრში ის წერდა:

ჯერ სათანადოდ არ გამომითქვამს ის შეშფოთება, რასაც განვიცდი მეთოთხმეტე შესწორებისთვის მინიჭებული მუდმივად მზარდი მასშტაბების გამო, ჩემი რწმენით, შტატების კონსტიტუციური უფლებების შემცირების თვალსაზრისით. ამჟამინდელი გადაწყვეტილებებით მე ვერ ვხედავ ამ უფლებების გაუქმების ვერავითარ ზღვარს, გარდა ზეცისა, თუ ისინი რაიმე არასასურველი მიზეზით მოიპოვებენ სასამართლოს უმრავლესობას. არ მჯერა, რომ შესწორება ჩვენთვის კარტ ბლანშის მოცემას ისახავდა მიზნად, ჩვენი ეკონომიკური თუ მორალური შეხედულებების მის აკრძალვებში მოსაქცევად.³⁰

ჰოლმსის მიერ პროტესტის დაწყებიდან ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის შემდეგ მოუსმინეთ მეორე მოსამართლე ჰარლანს, რო-

²⁹ *Lochner v. New York*, 198 U.S. 45, 75 (1905) (Holmes, J., dissenting).

³⁰ *Baldwin v. Missouri*, 281 U.S. 586, 595 (1930) (Holmes, J., dissenting).

მელიც იმავეს აპროტესტებს, თუმცა ამჟამად ჩივის სასამართლოს მიერ ლიბერალური მორალური შეხედულების გამოყენებაზე საქმეში, რომელშიც მეთოთხმეტე შესწორება სახელმწიფო სულადობრივი გადასახადის გაუქმებისთვის იქნა გამოყენებული:

ქონებისა და სულადობრივი გადასახადის მოთხოვნები უბრალოდ არ შეესაბამება არსებულ ეგალიტარულ იდეებს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იყოს მოწყობილი თანამედროვე დემოკრატია. რა თქმა უნდა, აბსოლუტურად მართებულია საკანონმდებლო ორგანოების მიერ კანონის ცვლილება ასეთი ცვლილებების ხალხის დამოკიდებულებაზე ასახვის მიზნით. თუმცა, ჩემი აზრით, სრულიად არასწორია სასამართლოს მიერ ჩვენი ისტორიის კონკრეტულ მომენტში საყოველთაოდ აღიარებული პოლიტიკური თეორიების გაზიარება და ყველა დანარჩენის ირაციონალურად და უმართებულოდ გამოცხადება, რაც მათ პოლიტიკურ პროცესში მოქმედი გონივრულად მოაზროვნე ადამიანების არჩევანის სპექტრიდან გამორიცხავს.³¹

მოსამართლე ბლეკი იმავე საქმეზე წერდა:

სასამართლოს არგუმენტაცია, კონსტიტუციის თავდაპირველი მნიშვნელობის ნაცვლად, საკუთარი იდეების გათვალისწინებაზე... როგორც ჩანს, ეფუძნება სასამართლოს უმრავლესობის რწმენას, რომ ამ სასამართლოს კონსტიტუციის თავდაპირველი მნიშვნელობით შებოჭვა დაუშვებელი და დამამცირებელი ბოროტებაა; რომ ჩვენი კონსტიტუცია არ უნდა იყოს მიჯაჭვული კონკრეტული ეპოქის პოლიტიკურ თეორიაზე და რომ თავდაპირველი კონსტიტუციისგან გადასარჩენად სასამართლოს უნდა ჰქონდეს მუდმივი უფლებამოსილება, განახლოს ის და მოარგოს ამ სასამართლოს უფრო განვითარებულ თეორიებს იმის შესახებ, თუ რა არის ჩვენი

³¹ Harper v. Virginia Bd. of Elections, 383 U.S. 663, 686 (1966) (Harlan, J., dissenting).

საზოგადოებისთვის უკეთესი. ჩემთვის ეს არის თავდასხმა არა მხოლოდ თავად ჩვენი კონსტიტუციის დიდ ღირებულებაზე, არამედ დაწერილი კონსტიტუციის კონცეფციაზეც, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში უნდა შენარჩუნდეს თავდაპირველად დაწერილი სახით.³²

საბოლოო ჯამში, განცალკევებული აზრების სისტემამ უმაღლესი სასამართლო მიმდინარე სამართლებრივი დებატების ცენტრალურ ფორუმად ჩამოაყალიბა, ხოლო მისი გადაწყვეტილების კრებულები დასაბუთებული გადაწყვეტილებების უბრალო ჩანაწერებიდან ერთგვარად აქცია „ამერიკული სამართლის ფილოსოფიის ისტორიად კომენტარებით“. ეჭვი არ მეპარება, რომ ამან უაღრესად შეუწყო ხელი სასამართლოს და აშშ-ის უმაღლესი სასამართლოს გადაწყვეტილებათა კრებულის ავტორიტეტს.

ნება მიბოძეთ, ახლა გადავიდე საკითხზე, რომელსაც ვუწოდებ განცალკევებული აზრის „შიდა“ ეფექტი – მათი შედეგები თავად სასამართლოს შიგნით. უპირველეს ყოვლისა, გარწმუნებთ, რომ ისინი არ წარმოშობენ ან სულ მცირე, არ არის საჭირო, წარმოშობდნენ, შუღლს და ღვარძლს სასამართლოს წევრთა შორის. განსხვავებულ აზრს შეიძლება ჰქონდეს ეს შედეგი, თუ იგი, პრაქტიკულად, უჩვეულო შემთხვევა და სასამართლოს შეფასების დამწერის მიმართ იშვიათ შეურაცხყოფად შეიძლება იქნეს მიჩნეული. მაღლიერი ვარნიუ იორკის სააპელაციო სასამართლოს ყოფილი მოსამართლის, სტენლი ფულდის სტატიის, 1957 წლის 27 მარტის „ნიუ იორკ თაიმსიდან“ შემდეგი ცნობის მოხმობისთვის:

იტალიის უმაღლესმა საკონსტიტუციო სასამართლომ... დღეს მიიღო მისი თავმჯდომარის, სენატორ ენრიკო დე ნიკოლას გადადგომა. მოსამართლე დე ნიკოლას გადადგომის მიზეზები არ დასახელებულა, [მაგრამ] ... ივარაუდება... რომ თოთხმეტი მოსამართლე, რომლებიც უმაღლეს სასამართლო-

³² იქვე, 677-678 (Black, J., dissenting).

ში მასთან ერთად იკავებენ თანამდებობას, არ ეთანხმებოდა მის ზოგიერთ გადაწყვეტილებას.³³

რასაკვირველია, ჩემი სასამართლოს არცერთი მოსამართლე არ განაწყენდებოდა განსხვავებულ აზრზე, ნაწილობრივ იმიტომ, რომ, როგორც მოგახსენეთ, ჩვენ თითოეული მოსამართლის მიერ საკუთარი აზრების წერის ტრადიციიდან მოვდივართ. თუმცა უფრო მეტად იმის გამო, რომ განსხვავებული აზრი სავსებით ნორმალური მოვლენაა. მართლაც, რომელიმე მოსამართლის აზრებზე განსხვავებული აზრი არასდროს რომ არ დაწერილიყო, ის დაეჭვდებოდა, – კოლეგები მას უინტერესოდ მიიჩნევდნენ ან უბრალოდ, არ თვლიდნენ წინააღმდეგობის ღირსად. ეჭვი მეპარება, რომელიმე ორი მოსამართლე უფრო ხშირად ან უფრო მკვეთრად ეწინააღმდეგებოდეს ერთმანეთის აზრებს, ვიდრე ამას ჩემი ყოფილი კოლეგა, მოსამართლე უილიამ ბრენანი და მე ვაკეთებდით. ამის მიუხედავად, მე მას ყოველთვის ჩემს ერთ-ერთ საუკეთესო მეგობრად მივიჩნევდი სასამართლოში და ვფიქრობ, რომ ეს განწყობა საპასუხო იყო.

განსხვავებული და თანმხვედრი აზრების დამშვები სისტემის ყველაზე მნიშვნელოვანი შიდა ეფექტი უმრავლესობის აზრის გაუმჯობესებაა. ის ამას რამდენიმე გზით აკეთებს. უპირველეს ყოვლისა, დამოუკიდებლად წერის უბრალო პერსპექტივა უმრავლესობის შეფასების დამწერს ძირითად საკითხებზე გონივრული წინადადებების მიმართ უფრო მიმღებს ხდის. არ მინდა დავაკნინო, თუ რამდენად შეუძლიათ შეფასების შემდგენელი მოსამართლის კოლეგებს სასურველი ცვლილებების შეთავაზება და მიღწევა, განსხვავებული და თანმდევი აზრების არარსებობის პირობებშიც კი; ეს ჩვენ სასამართლოშიც ხდება, არა მხოლოდ მაშინ, როცა შეფასება ერთსულოვანია, არამედ იმ ხუთ (ექვს, შვიდ ან რვა) მოსამართლეს შორისაც, რომლებიც უმრავლესობას ქმნიან არაერთსულოვნად მიღებული გადაწყვეტილების დროს. თუმცა ასეთია ადამიანური ბუნება. არაფერი აქცევს მწერალს ისეთ ფრთხილად

³³ Fuld, "The Voices of Dissent," 62 Colum L. Rev. 923(1962).

ძირითად საკითხებზე უთანხმოების მიმართ, ვიდრე იმის ცოდნა, რომ, მათი გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში, ერთსულოვანი სასამართლო არ ეყოლება და მოუწევს განცალკევებულ თანმხვედრ აზრებთან დაპირისპირება.

მეორე გზა, რომლითაც განცალკევებული აზრები აუმჯობესებს უმრავლესობის შეფასებას, შემდეგია: თუმცაღა ეს ფაქტი არასოდეს საჯაროვდება, განსხვავებული აზრის პირველი პროექტი ხშირად აიძულებს უმრავლესობას, დახვეწოს თავისი აზრი დაუცველი არგუმენტების ამოღებით და მითითებული სამართლებრივი ნორმის დავინროებით. როდესაც სასამართლოსთვის შეფასების დაწერა მე მაკისრია იმ საქმეზე, რომელზეც მოსამართლეთა ხმები იყოფა, არაფერი მანიჭებს ისეთ თავდაჯერებულობას, რომ კარგად დავწერე, როგორც ის ფაქტი, რომ შემიძლია დამაჯერებლად (ჩემი მოსაზრებით) ვუპასუხო განსხვავებული თუ განცალკევებული თანმხვედრი აზრების ყველა იერიშს. განსხვავებული ან თანმხვედრი აზრი ჩემ აზრს გამოცდის, რაც სადავო საკითხების ორივე მხარეს არსებული საუკეთესო არგუმენტების პირდაპირ დაპირისპირებას უზრუნველყოფს. ეს სიზარმაცის უტყუარი წამალია, რაც ჩემი საქმისგან მაქსიმალურის მიღებას მაიძულებს. რაც არ უნდა პარადოქსული ჩანდეს, ვფიქრობ, ჩემი სასამართლოს ყველაზე ცუდი შეფასებების უფრო მაღალი პროცენტი – არა შედეგობრივად, არამედ მოტივაციის თვალსაზრისით – ერთსულოვანი შეფასებებია.

და ბოლოს, უკანასკნელი საშუალება, რომლითაც დამოუკიდებელ აზრს უმრავლესობის აზრის გაუმჯობესება შეუძლია, არის მისი უმრავლესობის აზრად ჩამოყალიბება. ხშირად არა, თუმცა არც თუ ისე იშვიათად, ეფექტური განსხვავებული ან თანმხვედრი აზრი, მოსამართლეთა შორის გავრცელების შემდეგ, საქმის შედეგს ცვლის, იმ ერთი ან რამდენიმე მოსამართლის გადაბირებით, რომლებიც თავდაპირველ უმრავლესობას შეადგენდნენ.

ზეპირ მოსმენაზე ან თუნდაც, წერილობითი მემორანდუმების გაცვლისას შემოთავაზებული უმრავლესობის აზრის შეპასუხებები არასოდეს იქნება ისე ამომწურავად გადმოცემული, ისევე საფუძ-

ვლიანად გამოკვლეული და ისევე დამაჯერებლად წარმოდგენილი, როგორც გამოსაქვეყნებლად გამზადებულ, სრულყოფილ განსხვავებულ ან თანმხვედრ აზრებში. მე განცალკევებული აზრის ამ ღირებულების იმდენად მწამს, რომ ვისურვებდი, ჩემ სასამართლოში დადგენილი პრაქტიკა იყოს (თუმცა ასე არაა) განსხვავებული აზრის წარმოდგენამდე მოსამართლეების თავშეკავება გავრცელებული უმრავლესობის აზრის მიმხრობისგან.

სასამართლოს შეფასებების გაუმჯობესების გარდა, ვფიქრობ, დამოუკიდებლად წერის სისტემა სასამართლოს მოსამართლეებსაც ავითარებს. ის მათ კანონზე სისტემურად და ლოგიკურად ფიქრს აიძულებს, რადგან თითოეულ საქმეში მათი სამართლებრივი შეხედულებები ხელოვნურად ერთსულოვან აზრში კი არ არის ჩამალული, არამედ პირდაპირ გაცხადებულია მსოფლიოსთვის. თუნდაც ისინი პირადად არ წერდნენ უმრავლესობის ან განსხვავებულ აზრს, მათი სახელი მიეწერება ერთ ან მეორე აზრს. მათ საჯარო უხერხულობის რისკის გარეშე არ შეუძლიათ წინ და უკან ტრიალი – დღეს მეხუთე ხმის მიცემა გადაწყვეტილებისთვის, რომელიც სამართლის ერთ თეორიას ეფუძნება, ხოლო ხვალ მეხუთე ხმის მიცემა გადაწყვეტილებისთვის, რომელიც საპირისპიროს უშვებს.

ბოლო და ჩემთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ, განცალკევებული აზრების სისტემა მოსამართლის პროფესიას – და ვფიქრობ, ადვოკატის პროფესიასაც კი – უფრო სასიამოვნოს ხდის. ჩვენი მოსამართლეებიდან ერთ-ერთმა ყველაზე მოპაექრე მოსამართლე უილიამ ო. დაგლასმა ერთხელ დაწერა, რომ „განსხვავებული აზრის უფლება ერთადერთია, რაც სააპელაციო სასამართლოს მოსამართლისთვის ცხოვრებას ასატანს ხდის“.³⁴ დარწმუნებული არ ვარ, რომ ამას ვეთანხმები, მაგრამ იმას ნამდვილად ვიზიარებ, რომ ეს მოსამართლის პრაქტიკას უფრო სასიამოვნოს ხდის. აზრის ერთპიროვნულად წერის შესაძლებლობა, კოლეგების მეტნაკლებად განსხვავებული აზრების რაიმე თვალსაზრისით გათვალისწინების საჭიროების გარეშე; სამართლის ზუსტად იმ საკითხების განხილვა,

³⁴ Douglas, *America Challenged* 4 (1960).

რომლებსაც ის ერთი მიიჩნევს მნიშვნელოვნად და არა სხვები; კრიტიკის, შიშის, სკეპტიციზმის, აღშფოთების ხარისხის ზუსტად გამოხატვა, რომელიც, მისი რწმენით, უმრავლესობის გადაწყვეტილებამ უნდა გამოიწვიოს – რაც ნამდვილად შეუდარებელი სიამოვნებაა.

და ვფიქრობ, ის ბედნიერებას ანიჭებს როგორც მიმღებს, ისე გამცემს, ანუ მათ, ვინც კითხულობს განცალკევებულ აზრებს, ისევე როგორც მათ, ვინც ამ აზრებს წერს. სამართლის მკვლევრები ხშირად დარდობენ იმაზე, რომ ჩვენი პროფესია ერთადერთია, რომელშიც ადამიანი სწავლობს არა საუკეთესოს იმათგან, რაც დაწერილა, არამედ ხშირად ყველაზე ცუდს. თუ ვინმე იტალიურ ლიტერატურას სწავლობს, წაიკითხავს დანტეს, თუ ფიზიკას სწავლობს – ნიუტონს, თუ ბიოლოგიას – დარვინს და ასე შემდეგ. მაგრამ თუ მისი შესწავლის სფერო სამართალია, მინიმუმ ჩვენნაირ საერთო სამართლის სისტემებში, მას მისჯილი ექნება ლორდ ტინდალის ან მოსამართლე დიუვალის მსგავსების რეგულარულად წაკითხვა, არა იმიტომ, რომ ისინი კარგად წერენ ან კარგად აზროვნებენ (ეს ასე არ არის), არამედ იმიტომ, რომ რასაც ამბობენ, ავტორიტეტულია; ეს არის სამართალი. განსხვავებული და თანმხვედრი აზრები ამ საშინელი სასჯელისგან გათავისუფლებისთვის მცირე პირობაა. უმრავლესობის აზრებისგან განსხვავებით, მათი წაკითხვა არ არის საჭირო მათი გამოცემის თარიღის შემდეგ. მას არ მიუთითებენ და არ დაიმახსოვრებენ, თუ ნააზრევს ან გამოსახვის ხარისხი არ მოხიბლავს შემდეგ თაობებს. თუმცა ეს ხშირად ხდება, ვინაიდან განსხვავებულ აზრს შეიძლება ჰქონდეს ის ნიშანთვისება და უნარი, რასაც ჩვეულებრივ უარყოფს უმრავლესობის შეფასება მოსამართლე კარდოზოს მიერ კარგად ჩამოყალიბებული მიზეზების გამო:

განსხვავებული აზრის ავტორი, შედარებით მაინც, უზრუნველია. სასამართლოს მომხსენებელი არის ფრთხილი, გაუბედავი, მკაფიო სიტყვით და ამაღლებული გამონათქვამით შეშინებული. ის გაუფრთხილებელი აზრის [შედეგებზე] ფიქრობს... შედეგი შეზღუდვა და პარალიზებაა.... თუმცა ასე არ არის განსხვავებული აზრის ავტორი.... იმ მომენტში

ის არის გლადიატორი, რომელსაც ბოლო გაბრძოლება აქვს ლომების წინააღმდეგ. საბრალო კაცს უნდა შეუდონ გამოხატვის თავისუფლება, შეფერილი სიმწრის შეგრძნების იშვიათი მომენტებით, რაზეც როგორც დიდსულოვნება, ისე წინდახედულობა უნარს იტყოდა ერთი გამარჯვებულის გამო.³⁵

რამდენად ღარიბი იქნებოდა ამერიკული სამართლის მემკვიდრეობა იმ განსხვავებული და თანმხვედრი აზრების გარეშე, რომლებიც ამგვარად შენარჩუნდა.

მე ადრე მოვიშველიე საქმეში – „პლესი ფერგუსონის წინააღმდეგ“ პირველი მოსამართლე ჰარლანის, ასევე *კორემატუს* საქმეზე მოსამართლე ჯექსონის მჭევრმეტყველი განსხვავებული აზრები. არსებობს მრავალი სხვა, რომლებიც ჩვენი იურიდიული ლიტერატურის და ჩვენი სამართლებრივი კულტურის ნაწილი გახდა. მაგალითად, მოსამართლე ჰოლმსის ჩინებული განსხვავებული აზრი საქმეში – „ჩრდილოეთის ფასიანი ქაღალდების კომპანია შეერთებული შტატების წინააღმდეგ“,³⁶ ანტიმონოპოლიური საქმე, რომელშიც გასაჩივრებულია ქვეყნის ორი უდიდესი რკინიგზის – დიდი ჩრდილოეთის და ჩრდილოეთ წყნარი ოკეანის გაერთიანება. ეს იყო გაერთიანება, რომელსაც თედი რუზველტი, დიდი ანტიმონოპოლისტი, სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა და სასამართლოში ჰოლმსი დანიშნა იმის მოლოდინით, რომ ჰოლმსი წინააღმდეგი იქნებოდა (რაც, სხვათაშორის, რუზველტმა არასოდეს აპატია, რადგან წინააღმდეგ არ წასულა).

ჰოლმსი წერდა:

დიდი საქმეები, როგორიცაა, რთული საქმეები, ცუდ სამართალს ქმნის. დიდ საქმეებს დიდს უწოდებენ არა მომავლის სამართლის ჩამოყალიბებაში მათი რეალური მნიშვნელობის, არამედ უცაბედი მომეტებული ინტერესის გამო, რომელიც ემოციებს ეყრდნობა და ამახინჯებს გადანყევტილებას. ეს

³⁵ Cardozo, "Law and Literature", 14 Yale Rev. 699, 715 (1925).

³⁶ 193 U.S. 197 (1904).

უცაბედი ინტერესი ერთგვარ ჰიდრავლიკურ ზეწოლას ახდენს, რომელიც საეჭვოს ხდის იმას, რაც ადრე ცხადი იყო, და რომლის წინაშეც სამართლის კარგად დამკვიდრებული პრინციპებიც კი მოიდრიკება.³⁷

ან ჰოლმსის მრავალი დასამახსოვრებელი განსხვავებული აზრი სიტყვის თავისუფლებასთან დაკავშირებით, მათ შორის, ისეთი მონაკვეთები, როგორიცაა:

აზრის გამოხატვის გამო დევნა სავსებით ლოგიკურად მეჩვენება. თუ ეჭვი არ გეპარება შენ მსჯელობაში ან შენ კომპეტენციაში და გარკვეული შედეგი მთელი გულით გსურს, ბუნებრივად გამოხატავ საკუთარ სურვილებს სამართალში და უკუაგდებ ყველა წინააღმდეგობას... მაგრამ როდესაც ადამიანები აცნობიერებენ, რომ დრომ ბევრი რწმენა გააწილა, მათ შეიძლება დაიჯერონ... მაქსიმალური სასურველი შედეგი მიიღწევა იდეების თავისუფალი გაცვლით – რომ ჭეშმარიტების საუკეთესო გამოცდა არის აზრის ძალა, მოიპოვოს მიმდებლობა კონკურენტულ ბაზარზე... ყოველ შემთხვევაში, ეს არის ჩვენი კონსტიტუციის თეორია. ეს არის ექსპერიმენტი, ისევე, როგორც მთელი ცხოვრება ექსპერიმენტია. ყოველწლიურად, თუ ყოველდღე არა, გვინევს ჩვენი სულის ხსნის ფსონის არასრულყოფილ ცოდნაზე დაფუძნებულ წინასწარმეტყველებაზე დადება.³⁸

ან მოსამართლე ჯექსონის მიერ სიტყვის თავისუფლების სამაგალითო დაცვა:

განსხვავებული აზრის თავისუფლება არ შემოიფარგლება იმით, რასაც დიდი მნიშვნელობა არ გააჩნია. ეს თავისუფლების უბრალო ჩრდილი იქნებოდა. მისი ჭეშმარიტი არსის კრიტერიუმი არის განსხვავებული აზრის უფლება იმ საკითხებზე, რომლებიც არსებული წესრიგის ცენტრს ეხება.

³⁷ იქვე, 400-01 (Holmes, J., dissenting)

³⁸ Abrams v. United States, 250 U.S. 616, 630 (1919) (Holmes, J., dissenting).

თუ ჩვენ საკონსტიტუციო თანავარსკვლავედში არის რაიმე უძრავი ვარსკვლავი, ეს არის ის, რომ არცერთ თანამდებობის პირს, იქნება ეს მაღალი თუ დაბალი რანგის, არ შეუძლია დაადგინოს, რა უნდა იყოს მისაღები პოლიტიკაში, ნაციონალიზმში, რელიგიაში ან შეფასების სხვა საკითხებში ან აიძულოს მოქალაქეები, სიტყვით ან მოქმედებით დააფიქსირონ თავიანთი შეხედულება ამ საკითხებთან დაკავშირებით.³⁹

ან თუნდაც, მოსამართლე ჯექსონის გამომხატველობითი ჩანაწერები რიგ საკითხებზე. სამოსამართლო აქტივიზმზე:

სასამართლო განუწყვეტლივ ამატებს ახალ სართულებს საკონსტიტუციო სამართლის ტაძრებს და ტაძრები ინგრევა, როდესაც ერთ სართულს ძალიან ბევრი ემატება. ასე მოხდა ხელშეკრულების თავისუფლების შემთხვევაში, რომელიც ეჭვქვეშ დადგა მეტისმეტად გაფართოებით.⁴⁰

ან მოსამართლის თავმდაბლობის შესახებ:

ზემდგომი სასამართლოს მიერ გადანყვეტილების გაუქმება არ არის იმის მტკიცებულება, რომ მართლმსაჯულება ამგვარად უკეთესად ხორციელდება. ეჭვგარეშეა, რომ ზე-უმალესი სასამართლო რომ არსებობდეს, შტატების სასამართლოების გადანყვეტილებების გამაუქმებელი ჩვენი გადანყვეტილებების მნიშვნელოვანი ნაწილი ასევე გაუქმდებოდა. ჩვენ საბოლოო არ ვართ იმის გამო, რომ ვართ უტყუარი, თუმცა ვართ უტყუარი მხოლოდ იმიტომ, რომ ვართ საბოლოო.⁴¹

ან (და ამით დავასრულებ) მოსამართლე ჯექსონი აზრის შეცვლასთან დაკავშირებით. ეს დაინერა თანმხვედრ აზრში, რომელიც განმარტავდა, თუ რატომ შეუერთდა ჯექსონი შეფასებას, რომელიც მის მიერ ათი წლის წინ, გენერალური პროკურორის თანამდებობაზე

³⁹ Board of Education v. Barnette 319 U.S. 624, 642 (1943).

⁴⁰ Douglas v. Jeannette, 319 U.S. 157, 181 (1943) (Jackson, J., concurring in part, dissenting in part).

⁴¹ Brown v. Allen, 344 U.S. 443, 540 (1953) (Jackson, J. concurring).

ყოფნისას, გამოთქმული აზრის საპირისპირო გადანწყვეტილებამდე მივიდა. იგი მოიცავს შემდეგს:

პრეცედენტი.. ნაკლოვანი არ არის იმის გამო, რომ მოსამართლემ უარი თქვა წინა აზრზე, რომელიც გამოუსადეგარი აღმოჩნდა და შესაძლოა, შეცდომაში შეიყვანა სხვები. ბარონმა ბრამველმა თავი იხსნა მსგავსი უხერხულობისგან და თქვა: „საქმე ახლა ისე არ მეჩვენება, როგორც ჩანს, მაშინ რომ მეჩვენებოდა“... ხოლო ბატონმა მოსამართლე სთორიმ, თავისი წინა აზრის წინააღმდეგობის გათვალისწინებით, საკმაოდ მართებულიად ჩამოაყალიბა საკითხი: „ჩემი საკუთარი შეცდომა არ წარმოადგენს ამ სასამართლოს მიერ მისი მიღების საფუძველს....“ ... მგონი დოქტორი ჯონსონი მართლაც ჩასწვდა საკითხის არსს, როდესაც მის ლექსიკონში უხეში შეცდომა განმარტა – „უმეცრება, ბატონო, უმეცრება“. მაგრამ ნაკლებად თვითკრიტიკულ თავის დაღწევას მიაღწია ლორდმა უესტბერიმ, რომელიც, როგორც ამბობენ, შეეწინააღმდეგა ადვოკატის დამოკიდებულებას მის ადრინდელ აზრზე: „მხოლოდ იმის თქმა შემიძლია, რომ გაოცებული ვარ, ჩემი ინტელექტის მქონე ადამიანი რომ უნდა ყოფილიყო დამნაშავე ასეთი აზრის წარდგენაში“. თუ არსებობს უკეთ გააზრებული პოზიციისთვის ძველ შეხედულებებზე თავაზიანად და გულისხმიერად უარის თქმის სხვა გზები, ყველას ვთხოვ.⁴²

⁴² McGrath v. Kristensen, 340 U.S. 162, 177-178 (1950) (Jackson, J., concurring).